

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА**

ПЕТРОВИЧ ОЛЬГА БОРИСІВНА

УДК 378.147.016:[821.161.2:373.5.091.211.3](043.3)

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ
ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Глухів – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України, м. Вінниця.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Куцевол Ольга Миколаївна,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
завідувач кафедри методики філологічних дисциплін
і стилістики української мови.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Семеног Олена Миколаївна,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
НАПН України,
головний науковий співробітник відділу змісту і
організації педагогічної освіти.

кандидат педагогічних наук
Земка Олександр Іванович,
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка,
старший викладач кафедри української мови,
літератури та методики навчання.

Захист відбудеться «29» грудня 2015 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 56.146.01 у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка за адресою: вул. Києво-Московська, 24, м. Глухів, Сумська обл., 41400.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка за адресою: вул. Києво-Московська, 24, м. Глухів, Сумська обл., 41400.

Автореферат розіслано «28» листопада 2015 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. М. Ткаченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Розбудова державності в Україні зумовила нові тенденції розвитку освіти. Особистість учителя займає ключову позицію в освітньому просторі. Його професійна діяльність спрямована на безперервність та гуманізацію навчання, розвиток творчих здібностей учнів, розширення кругозору шкільної молоді. Література відіграє сутнісну роль у задоволенні духовних запитів й естетичних потреб, розвитку літературно-творчих здібностей та обдарувань особистості, створенні умов для її постійного творчого зростання. Вивчення української літератури потребує безперервного включення учнів у творчий освітній процес, що спонукає їх до літературної творчості. Відтак акцентуємо увагу на важливості повноцінного розвитку та підтримки вчителями-словесниками літературної обдарованості школярів, чому сприятиме ефективна організація позакласної роботи. Саме в ній яскраво виявляється співтворчість педагога й учнів, взаємна зацікавленість у спільному успіхові, відносна автономність школярів у розвитку свого внутрішнього світу, широкі можливості для самоутвердження, самостійного вибору не тільки змісту, а й способів власної діяльності. Таким чином, зростають вимоги до професійної підготовки вчителя української мови і літератури, який має бути готовим до організації позакласної роботи з обдарованими учнями.

У дослідженні враховані вимоги Законів України «Про освіту» (1991), «Про загальну середню освіту» (1999), «Про вищу освіту» (2014), Указу Президента України «Про заходи щодо розвитку системи виявлення та підтримки обдарованих і талановитих дітей та молоді» (2010), Національної доктрини розвитку освіти в Україні (2002), Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») (1993), Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. (2013) та інших нормативних актів Міністерства освіти і науки, що регламентують діяльність вищих навчальних закладів.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми готовності вчителя до фахової діяльності дозволив визначити основні напрямки дослідження: керівні положення розвитку творчої особистості в умовах неперервної професійної освіти (І. Бех, С. Гончаренко, І. Зязюн, Н. Ничкало); теоретичні й методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів, її складові (Л. Бірюк, О. Дубасенюк, М. Євтух, О. Земка, В. Курок, Л. Міщик, О. Семенов, В. Стешенко та ін.); сутність формування готовності, виділення основних компонентів у її структурі та сутнісних показників сформованості (А. Алексюк, М. Дьяченко, Л. Кандибович, Л. Кондрашова, Н. Кузьміна, А. Ліненко, В. Сластьонін та ін.); готовність до інноваційної педагогічної діяльності (І. Богданова, І. Гавриш, Р. Гуревич, І. Дичківська, І. Єрмаков, В. Зінченко, О. Зосименко, О. Коберник, А. Коломієць, Л. Подимова, В. Урусський, О. Шапран та ін.); психологічні та педагогічні умови формування творчої особистості вчителя (О. Акімова, В. Загвязинський, В. Кан-Калик, Н. Кічук, О. Кривильова, О. Куцевол, З. Левчук, В. Моляко, О. Музика, М. Никандров, М. Поташник, В. Рибалка, В. Роменець, С. Сисоева, Р. Скульський, Д. Чернілевський, І. Шоробура та ін.).

Одним з найбільш актуальних нині аспектів у професійній підготовці вчителя є формування його готовності до роботи з обдарованими учнями. Переконливим доказом цього є цілий ряд дисертаційних досліджень, присвячених вищезазначеному

питанню: О. Антонової, В. Бажанюк, Г. Голубової, В. Демченка, Н. Довгань, Н. Завгородньої, Т. Зорочкіної, Ю. Клименюк, І. Любовецької, Л. Мерви, С. Роціної, В. Фадєєва, М. Федорова, О. Хлівної, М. Шемуди; російських дослідників: О. Мельникової, Г. Тарасової, І. Ушатікової та ін.

Питання організації позакласної роботи учнів з української літератури досліджували науковці В. Андрусенко, Т. Бабійчук, Л. Базиль, Т. і Ф. Бугайко, А. Лісовський, Є. Пасічник, С. Пультер, А. Ситченко, Б. Степанишин, Г. Токмань, В. Шуляр; зміст і специфіку позакласної роботи в розвитку творчих здібностей старшокласників – М. Бабіцька, В. Белова, Л. Бруднов, І. Винниченко, В. Горський, А. Журкіна, І. Колесник, Е. Марієнгоф, Л. Якубова та ін. Проблема розвитку й реалізації літературної творчості учнів у навчально-пізнавальній діяльності розглядалася такими науковцями, як М. Арнаудов, П. Білоус, Н. Волошина, Л. Жабицька, Г. Іонін, О. Куцевол, Н. Молдавська, В. Цимбалюк, З. Шевченко та ін.

Проте, незважаючи на значний інтерес учених до цього питання, проблема формування готовності майбутніх учителів-словесників до організації позакласної роботи з обдарованими школярами в педагогічній теорії та практиці розроблена недостатньо й не ставала предметом спеціального дослідження.

Аналіз джерельної бази та стану фахової підготовки майбутніх учителів-словесників до організації позакласної роботи з обдарованою молоддю засвідчує існування низки суперечностей між:

- традиційним характером системи професійної підготовки майбутнього вчителя, що спрямована на передачу знань учасникам освітнього процесу, та необхідністю розвитку творчого потенціалу особистості студента;
- потребою загальноосвітньої школи у творчих учителях української мови і літератури й недостатньою розробленістю навчально-методичного комплексу їхньої фахової підготовки;
- необхідністю розвитку обдарованої особистості й недостатнім рівнем готовності вчителів-словесників до роботи з такими школярами в умовах сучасного інформатизованого суспільства, зокрема під час позакласної роботи з предмета.

Актуальність означеної проблеми, її недостатня теоретична й практична розробленість та необхідність розв'язання окреслених суперечностей зумовили вибір теми дисертації: *«Формування готовності майбутніх учителів-словесників до організації позакласної роботи з обдарованими учнями»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до науково-дослідних тем кафедр педагогіки «Теоретико-методологічні основи педагогічної підготовки майбутніх учителів» (номер державної реєстрації 0101U007274), методики філологічних дисциплін «Проблеми оновлення змісту й удосконалення методів вивчення філологічних дисциплін у середніх та вищих навчальних закладах» (протокол № 6 від 01.12.2010 р.), української літератури «Літературні контексти ХХ століття (у літературознавчому та методичному вимірах)» (протокол № 6 від 02.01.2013 р.) Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Тему дисертації затверджено Вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 11 від 27.04.2011 р.) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 26.02.2013 р.).

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов і моделі формування готовності майбутніх учителів української мови і літератури до організації позакласної роботи з обдарованими учнями.

Для досягнення мети сформульовано такі **завдання**:

1. Вивчити стан дослідженості проблеми у вітчизняних та зарубіжних наукових джерелах; окреслити особливості літературної обдарованості учнів, позакласної роботи як складової професійної діяльності вчителя-словесника.

2. Визначити сутність і структуру готовності майбутнього вчителя-словесника до організації позакласної роботи з обдарованими учнями, критерії, показники та рівні сформованості цієї готовності.

3. Обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів української мови і літератури до організації позакласної роботи з обдарованими школярами.

4. Розробити модель формування готовності майбутніх учителів-словесників до організації позакласної роботи з обдарованими учнями.

5. Укласти навчально-методичні рекомендації для викладачів і студентів-філологів щодо організації позакласної роботи з обдарованими учнями.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів-словесників.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів-словесників до організації позакласної роботи з обдарованими школярами.

Для досягнення поставленої мети й розв'язання визначених завдань на всіх етапах дослідження застосовувався комплекс взаємопов'язаних **методів**: *теоретичні* – аналіз та узагальнення джерельної бази для з'ясування стану розроблення проблеми; порівняння з метою уточнення понятійно-категоріального апарату дослідження; метод моделювання для розробки моделі формування готовності майбутніх учителів української мови і літератури до означеної діяльності, прогнозування ефективних форм її реалізації; системний аналіз для обґрунтування педагогічних умов професійної підготовки студентів-філологів; *емпіричні* – анкетування, педагогічне спостереження за навчально-виховним процесом, бесіди, тестування, методи експертного оцінювання, самооцінювання, аналіз продуктів творчої діяльності студентів, узагальнення ними передового педагогічного досвіду для діагностування рівня сформованості готовності майбутніх учителів-словесників до організації позакласної роботи з обдарованими учнями; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи) з метою вивчення стану готовності майбутніх учителів української мови і літератури до означеної діяльності та перевірки ефективності педагогічних умов формування цієї готовності; *статистичні* – математична обробка результатів дослідження, їхній якісний та кількісний аналіз, відображення в табличних і графічних формах з метою фіксації й узагальнення показників результативності дослідно-експериментального дослідження, визначення їхньої статистичної значущості та забезпечення вірогідності й об'єктивності.

Співвідношення методів емпіричного й теоретичного дослідження визначалось змістом кожного етапу проведеної роботи.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*:

обґрунтовано:

– зміст поняття «готовність майбутнього вчителя-словесника до організації позакласної роботи з обдарованими учнями»,

– структуру готовності майбутнього вчителя української мови і літератури до організації позакласної роботи з обдарованими учнями (мотиваційний, пізнавально-операційний, особистісно-креативний, оцінювально-рефлексивний компоненти);

– критерії (мотиваційно-вольовий, інструментально-методичний, професійний індивідуально-творчий, рефлексивно-коригувальний), показники та рівні сформованості (репродуктивний, продуктивно-моделювальний, творчо-інноваційний) готовності майбутніх учителів-словесників до організації позакласної роботи з обдарованими школярами;

– педагогічні умови (професійна підготовка студентів-філологів до організації позакласної роботи з обдарованими учнями на теоретичних засадах сучасної креатології, креатогіки та креалогії; створення креативного, особистісно зорієнтованого освітнього середовища на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача й студентів; використання інноваційних технологій у професійній підготовці вчителя-словесника до організації позакласної роботи з обдарованими школярами);

– модель формування готовності майбутніх учителів української мови і літератури до організації позакласної роботи з обдарованими учнями, до складу якої належить цільовий, організаційно-педагогічний, змістово-діяльнісний, результативно-оцінний блоки;

уточнено:

– зміст поняття «літературна обдарованість учня»;

удосконалено:

– зміст, форми, методи й прийоми професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до організації позакласної роботи з обдарованими учнями;

подальшого розвитку набули:

– теоретичні положення фахової підготовки майбутніх учителів-словесників до організації позакласної роботи з обдарованими учнями, а також розвитку креативності майбутніх учителів української мови і літератури.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що розроблено програмно-методичне забезпечення змістового модуля «Організація позакласної роботи з літературно обдарованими учнями» в межах навчальної дисципліни «Методика навчання української літератури» для студентів напряму підготовки 6.020303 «Філологія*. Українська мова і література» підготовки бакалавра, навчально-методичні рекомендації для викладачів і студентів-філологів щодо організації позакласної роботи з обдарованими школярами, методику діагностування рівнів сформованості готовності майбутніх учителів-словесників до організації позакласної діяльності з обдарованими учнями.

Дисертаційні матеріали можуть бути використані для подальшого вдосконалення теоретичних і методичних основ професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до організації позакласної роботи з обдарованою молоддю, у підготовці посібників, програм навчальних дисциплін, навчально-виховному процесі педагогічних ВНЗ, самоосвітній діяльності майбутніх фахівців, практиці роботи вчителів-словесників у загальноосвітніх навчальних

зкладах різного типу, системі післядипломної освіти й підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Результати дослідження *впроваджено* в навчально-виховний процес інституту філології й журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 10/10 від 07.05.2015 р.), філологічного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (довідка № 617 від 26.05.2015 р.), філологічного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (довідка № 05/170 від 21.05.2015 р.), інституту філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка № 01-15/03/724 від 07.05.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі статті одноосібні, крім однієї, опублікованої в співавторстві з С. Петровичем. Тут дисертанту належить розробка методики проведення позакласного заходу за п'єсою І. Карпенка-Карого «Хазяїн» з використанням інтерактивної дошки фірми Panasonic (Elite Panaboard).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження оприлюднено на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Роль краєзнавства в соціально-економічному і культурному розвитку регіону» (Вінниця, 2012 р.), «Science progress in European countries: new concepts and modern solutions» [«Науковий розвиток в європейських країнах: нові концепції та сучасні рішення»] (Німеччина, Штутгарт, 2013 р.), «Наука XXI століття: відповіді на виклики сучасності» (Румунія, Бухарест – Україна, Херсон, 2013 р.), «Севастопольські Кирило-Мефодіївські читання» (Севастополь, 2013 р.), «Інноваційні технології навчання обдарованої молоді» (Київ, 2013 р.), «Сучасні наука. Нові перспективи» [«Współczesna nauka. Nowe perspektywy»] (Польща, Бидгощ, 2014 р.), «The Education and Science and their Role in Social and Industrial Progress of Society» [«Освіта й наука, їхня роль у соціальному та індустріальному прогресі суспільства»] (Київ, 2014 р.), «Гармонізація культурно-освітнього простору вищої школи: соціально-педагогічні аспекти» (Мелітополь, 2014 р.), «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Вінниця, 2014 р.), «Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес» (Харків, 2014 р.), «Молодь. Наука. Інновації: Роль та місце бібліотек у модернізації науково-освітнього простору» (Київ, 2015 р.); *всеукраїнських* – «Літературне краєзнавство Поділля в системі сучасної освіти: стан, проблеми, перспективи» (Вінниця, 2011 р.), «Мова твору в контексті проблем вивчення художньої літератури» (Бар, 2011 р., 2012 р.), «Сучасний урок мови й літератури: проблеми, пошуки, перспективи» (Глухів, 2012 р.), «Духовні витоки Поділля: педагоги в історії краю» (Хмельницький, 2013 р.), «Актуальні проблеми підготовки сучасного вчителя» (Умань, 2013 р.), «Психолого-педагогічний супровід розвитку обдарованості особистості учня» (Івано-Франківськ, 2014 р.), «Актуальні проблеми сучасної науки і наукових досліджень» (Вінниця, 2014 р.), «Гуманітарний всесвіт: люди, ідеї, події» (Львів, 2014 р.); *звітних* наукових конференціях викладачів, аспірантів і студентів Інституту філології й журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Вінниця, 2010-2013, 2015 рр.); засіданнях кафедр української літератури та педагогіки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Вінниця, 2013-2015 рр.); проєкті «Новий старт. Сценарії майбутнього» (Київ, 2012-2013 рр.), в

орґдіяльнісній ґрі «Новий старт. Сценарії майбутнього» (Київ, 2013 р.) і Стратегічному саміті (Київ, 2013 р.); круглому столі «Сучасна освіта: перспективи розвитку» (Вінниця, 2014 р.).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 27 наукових праць (з них 26 одноосібних), у т. ч. 13 статей у наукових фахових виданнях України з педагогічних наук, 3 з яких – у виданнях, які внесено до міжнародних наукометричних баз (2 – РІНЦ, 1 – Index Copernicus); 8 статей та 3 тез у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій; 3 статті – у матеріалах закордонних конференцій, 1 з яких – у виданні, яке внесено до міжнародної наукометричної бази (РІНЦ).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (що містить 331 найменування, з яких 26 – іноземними мовами), додатків на 122 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 346 сторінок, з яких основного тексту – 190 сторінок. Робота містить 14 таблиць на 8 сторінках та 12 рисунків на 6 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, з'ясовано методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення отриманих результатів, охарактеризовано особистий внесок дисертанта, представлено відомості про впровадження й апробацію результатів, публікації та структуру дослідження.

У першому розділі – **«Теоретичні основи формування готовності майбутнього вчителя-словесника до організації позакласної роботи з обдарованими учнями»** – проаналізовано позакласну роботу як складову професійної діяльності вчителя української мови і літератури в контексті педагогічної теорії та шкільної практики, схарактеризовано стан вивчення літературної обдарованості школярів у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених, досліджено готовність майбутнього вчителя-словесника до організації позакласної роботи з обдарованими учнями як психолого-педагогічну проблему.

Узагальнення поглядів учених (В. Андрусенко, Л. Базиль, Н. Волошина, І. Колесник, О. Куцевол, А. Лісовський, С. Пультер, Г. Токмань, Л. Якубова та ін.) дало можливість тлумачити позакласну роботу як систему різноманітних організаційних форм і видів діяльності, що проводиться в позаурочний час у шкільному освітньому середовищі та відкриває додаткові можливості для розвитку творчих здібностей учнів. З'ясовано, що майбутній учитель-словесник повинен бути готовий до постійного прояву творчості, організації позакласної роботи з літератури з урахуванням індивідуально-вікових особливостей школярів, їхніх потенційних можливостей, освітніх потреб, мотивів, нахилів й інтересів тощо.

Аналіз опрацьованої джерельної бази дав підстави стверджувати, що цілеспрямоване використання різноманітних форм позакласної роботи є вирішальним у розвитку літературно-творчих здібностей та обдарувань школярів, їхньої

самостійності, ініціативи, гнучкості й оригінальності мислення, формуванні дослідницьких умінь; розширює простір для творчої самореалізації та самоствердження, готовності до ризику; забезпечує досягнення успіху й формування позитивної самооцінки; посилює віру у власні творчі можливості.

На основі досліджень вітчизняних та зарубіжних учених уточнено поняття *«літературна обдарованість учнів»*, що розуміється нами як динамічна сукупність літературно-творчих задатків і здібностей, особистісних якостей та мотиваційної спрямованості на творчу самореалізацію, які за сприятливих умов детермінують досягнення високоякісних результатів. Визначено покомпонентний склад літературно-творчих здібностей, що поєднує в собі мотиваційну (схильність до занять літературною творчістю, бажання висловитись, почуття захопленості, прагнення отримати схвалення тощо) та інструментальну складові (художнє сприймання, емоційна вразливість, здатність до співпереживання, творча уява, художньо-образне мислення, чутливість до слова, багатство словникового запасу та ін.). Узагальнивши проаналізовану джерельну базу, доходимо висновку про доречність добровільного залучення вчителями-словесниками до позакласної роботи з літературної творчості всіх членів класу, а не лише літературно обдарованих учнів. Переконані, що у форматі позакласної роботи певною мірою зросте рівень розвитку літературно-творчих здібностей та обдарувань школярів.

Здійснений аналіз педагогічних, психологічних, методичних праць, дисертаційних досліджень з означеної проблеми дав змогу узагальнити різноманітні трактування дефініції *«готовність майбутніх учителів до професійної діяльності»*; підходи до визначення компонентної структури професійної готовності; визначити поняття *«готовність майбутнього вчителя-словесника до організації позакласної роботи з обдарованими учнями»* як інтегроване особистісне професійно сутнісне утворення, що передбачає наявність творчого мотиваційно-ціннісного ставлення до викладання літератури, знання теоретичних засад розвитку літературної обдарованості учнів, і вміння організувати та скоригувати успішну співпрацю з обдарованими школярами у форматі позакласної роботи з метою подальшого розвитку їхніх літературно-творчих здібностей та обдарувань. Вважаємо, що сукупність виокремлених й обґрунтованих, взаємопов'язаних *компонентів* цього феномену (*мотиваційного, пізнавально-операційного, особистісно-креативного, оцінювально-рефлексивного*) забезпечує оптимальну педагогічну діяльність майбутнього вчителя української мови і літератури та певною мірою відображає специфіку позакласної роботи з обдарованою шкільною молоддю. *Мотиваційний компонент* є основою професійно-педагогічної спрямованості, яка виражається в позитивному ставленні до професії, інтересі до неї, бажанні самовдосконалюватись, оволодівати основами педагогічної майстерності. *Пізнавально-операційний компонент* передбачає наявність знань з дисциплін професійної й практичної підготовки, умінь та навичок, необхідних для організації науково-дослідної роботи, вирішення професійних завдань, моделювання професійної діяльності; формування спрямованості майбутнього вчителя української мови і літератури на творче виконання фахової діяльності, постійну самоосвіту та самовдосконалення; сприяє розвитку пізнавальної активності. *Особистісно-креативний компонент* забезпечує успішність творчого зростання педагога й сприяє його самореалізації, активізує особистісний потенціал, критичність та незалежність мислення, чутливість

до потреб учнів, ініціативність, активність, відповідальність, сприяє саморозвитку. *Оцінювально-рефлексивний компонент* передбачає об'єктивну самооцінку своєї професійної підготовки до організації позакласної роботи з обдарованими старшокласниками, готовність до подолання труднощів, виявлення й усунення помилок, аналіз факторів успішної діяльності, володіння засобами самокорекції.

Таким чином, проаналізувавши джерельну базу, стверджуємо, що готовність до педагогічної творчості майбутнього вчителя при організації позакласної роботи з літературно обдарованими учнями є необхідною передумовою успішного виконання цієї діяльності, сприяє швидкій адаптації випускників ВНЗ до умов праці, реалізації власних знань, умінь і можливостей з метою формування творчої особистості школяра й подальшого розвитку його обдарувань, мобільній орієнтації в непередбачуваних ситуаціях, імпровізації.

У другому розділі – **«Модель формування готовності майбутнього вчителя-словесника до організації позакласної роботи з обдарованими школярами»** – визначено й обґрунтовано педагогічні умови, розроблено модель формування готовності майбутніх учителів-словесників до організації позакласної роботи з обдарованими учнями, розроблено й обґрунтовано зміст психолого-педагогічного супроводу майбутніми вчителями-словесниками позакласної роботи з обдарованими учнями.

Складниками розробленої моделі є такі *блоки: цільовий, організаційно-педагогічний, змістово-діяльнісний, результативно-оцінний* (рис. 1). *Цільовий блок* передбачає окреслення основної мети – формування готовності майбутніх учителів-словесників до організації позакласної роботи з обдарованими учнями. При розробці *організаційно-педагогічного блоку* основна увага акцентувалась на визначенні *методологічних підходів, педагогічних принципів та умов*. На нашу думку, для ефективної підготовки майбутніх учителів до означеної діяльності доцільним буде застосування аксіологічного, діяльнісного, культурологічного, творчого, особистісно зорієнтованого підходів, які тісно взаємопов'язані між собою й взаємодоповнюють один одного, а також загальнометодичних і специфічних принципів.

Проаналізована джерельна база й результати констатувального етапу експерименту уможливили окреслення педагогічних умов ефективної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до цієї діяльності. Першою умовою є *професійна підготовка студентів-філологів до організації позакласної роботи з обдарованими учнями на теоретичних засадах сучасної креасофії, креагогіки та креалогії*, що забезпечують перехід потенціальної обдарованості учнів в актуальну.

Слідом за науковцями (О. Акімовою, Ю. Бабанським, І. Гриненком, В. Кан-Каликом, Н. Кічук, О. Кривильовою, О. Куцевол, З. Левчук, А. Лісниченко, Л. Мільто, М. Поташником, В. Рибалкою, С. Сисоєвою, Р. Скульським, Д. Чернілевським, І. Шоробурою та ін.) наголошуємо на творчій складовій педагогічної діяльності й готовності до неї майбутнього вчителя, що в сучасних освітніх умовах набуває особливої значущості. Учитель-словесник повинен бути готовий до постійного прояву творчості, моделювання та проектування позакласної роботи з літератури з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, їхніх освітніх потреб, мотивів, інтересів тощо.

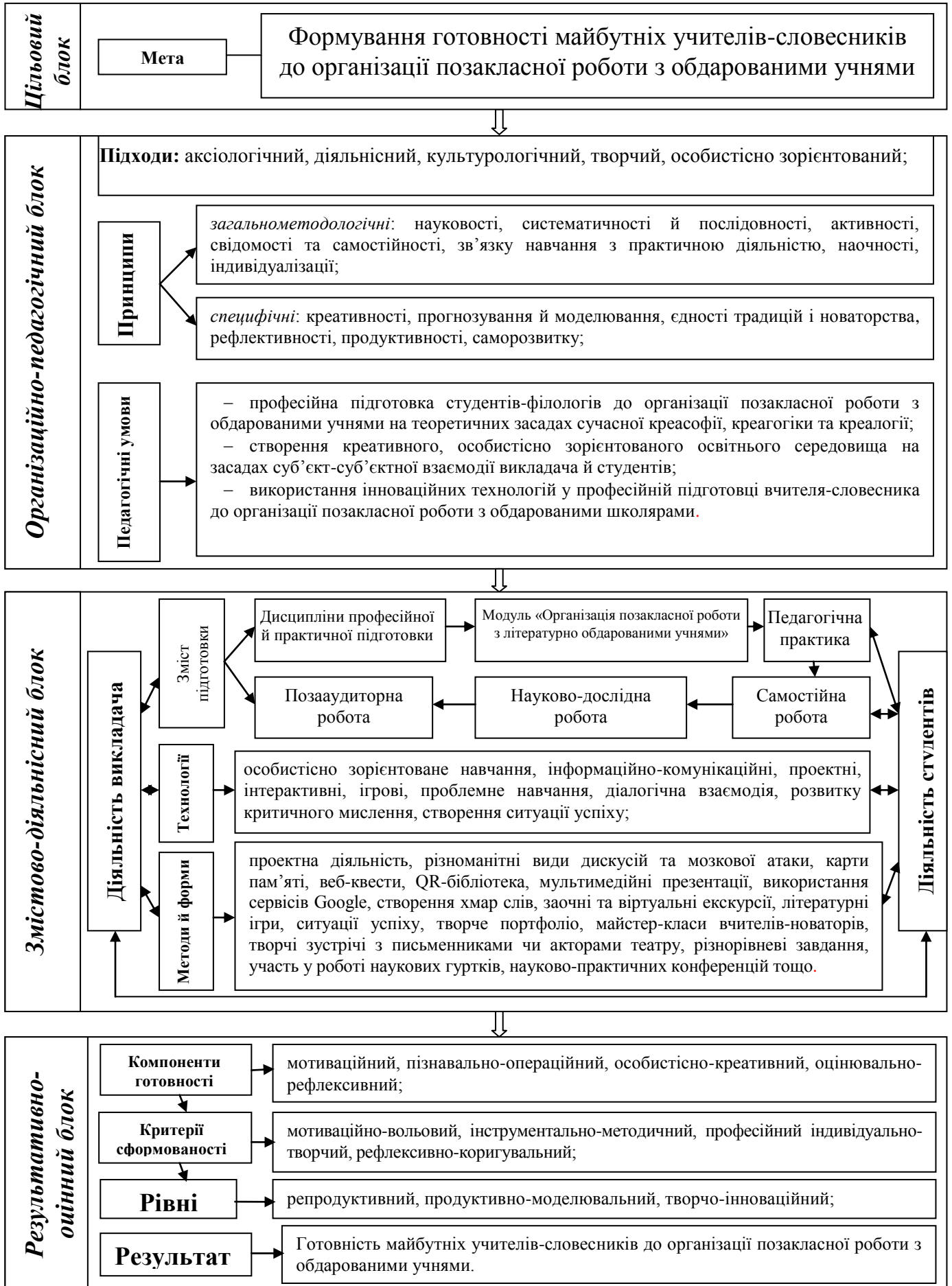

Рис. 1 Модель формування готовності майбутніх учителів-словесників до організації позакласної роботи з обдарованими учнями

Друга педагогічна умова ефективної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до організації цієї діяльності – *створення креативного, особистісно зорієнтованого освітнього середовища на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача й студентів*. Це можливе у вищому навчальному закладі завдяки здійсненню функції комунікації суб'єктів освітнього процесу, їхньої діалогічної взаємодії, співробітництва й співтворчості, толерантності, умінню приходити до спільної думки демократичним шляхом. Доведено, що створення такого освітнього середовища на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу впливає на навчальну мотивацію майбутніх учителів-словесників, сприяє формуванню ціннісного ставлення до творчої діяльності, залучає їх до різноманітних видів творчості, розвиває здатність до творчої взаємодії, сприяє розвитку творчого потенціалу особистості через вироблення потреби в самоосвіті, виступає причиною й стимулом якісної підготовки до організації позакласної роботи з обдарованими учнями.

Третя педагогічна умова – *використання інноваційних технологій у професійній підготовці вчителя-словесника до організації позакласної роботи з обдарованими школярами*. Вважаємо методично доречним застосування таких інноваційних технологій, як інформаційно-комунікаційні, інтерактивні, ігрові, проектні, розвитку критичного мислення, особистісно зорієнтоване, проблемне навчання, діалогічна взаємодія, створення ситуації успіху. Вони спрямовані на: рівність усіх суб'єктів освітньої діяльності; їхню відкритість для інновацій; критичне сприйняття власних досягнень; відсутність суперництва, а співпраця з іншими, відчуття командного духу; самостійність роботи студентів; подолання майбутніми фахівцями труднощів і досягнення успіху; генерування ідей, реалізацію власних творчих задумів; активність, ініціативність суб'єктів навчально-виховної діяльності; чергування різних форм організації роботи з акцентом на груповій; важливість не стільки результату творчої освітньої діяльності, скільки самого процесу.

Змістово-діяльнісний блок ґрунтується на взаємодії викладача й студента-філолога, що здійснюється за допомогою таких компонентів: *зміст підготовки; технології; методи й форми* професійної підготовки майбутніх учителів-словесників до організації позакласної роботи з обдарованими учнями.

Дотримання й реалізація виділених блоків моделі формування готовності майбутніх учителів української мови і літератури до організації позакласної роботи з обдарованими школярами сприятиме досягненню успішного результату, який описано в *результативно-оцінному блоці*. Він містить *компоненти готовності* майбутнього фахівця до означеної діяльності, *критерії та рівні її сформованості*, за допомогою яких і визначається *результативність* професійної підготовки студента-філолога.

У процесі наукового пошуку увиразнено низку положень для проведення діагностичної роботи з виявлення літературної обдарованості учнів, визначено бар'єри розвитку обдарованості (зовнішні та внутрішні), сформульовано методичні застереження майбутнім учителям української мови і літератури щодо організації позакласної роботи з обдарованими школярами. Обґрунтування необхідності впровадження майбутніми словесниками методичної системи організації позакласної роботи з обдарованими учнями дозволило визначити чіткі вимоги, яких їм потрібно дотримуватись: залучати до творчої практичної діяльності не лише школярів з актуальною обдарованістю, а й з потенційною; акцентувати увагу на художньо-образній творчості учнів; урахувувати їхні індивідуально-вікові особливості; здійснювати цю роботу систематично й розпочинати ще в початковій

та середній школах; інтенсифікувати самостійну роботу школярів; використовувати проблемність у навчанні; створити креативне освітнє середовище; виконувати роль фасилітатора. Для спонукання обдарованих учнів до самостійної активності, їх стимулювання до літературної творчості майбутнім учителям-словесникам рекомендовано використовувати проблемні, дослідницькі, інтерактивні, інформаційно-комунікаційні методи та прийоми на основі традиційних форм організації позакласної роботи з української літератури (індивідуальна, групова, масова; епізодична й систематична).

У третьому розділі – **«Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов формування готовності майбутнього вчителя-словесника до організації позакласної роботи з обдарованими учнями»** – на основі аналізу психолого-педагогічних джерел та емпіричного досвіду визначено й охарактеризовано критерії, показники, рівні сформованості означеної готовності, обґрунтовано зміст і методику дослідно-експериментальної роботи з перевірки педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів української мови і літератури до організації позакласної роботи з обдарованими школярами, проаналізовано й узагальнено результати дослідно-експериментальної роботи.

Критеріями сформованості готовності майбутніх учителів-словесників до організації означеної діяльності було обрано такі: *мотиваційно-вольовий* (показники: особистісно-ціннісне ставлення, наявність інтересу та потреби в опануванні необхідними знаннями, уміннями й навичками для успішної організації позакласної роботи з обдарованими учнями; мотиваційно-творча активність і цілеспрямованість на досягнення успіху в цій діяльності; наявність вольових якостей особистості); *інструментально-методичний* (розуміння сутності позакласної роботи з обдарованими школярами та принципів її проведення; знання теоретичних основ, оптимальних сучасних форм, методів і прийомів організації цієї діяльності й уміння їх застосовувати; знання й урахування індивідуально-вікових особливостей літературно обдарованих учнів; оволодіння навичками творчої самостійної роботи; практичні навички і вміння проектувати та моделювати позакласну роботу з обдарованою молоддю; створення і впровадження авторської системи позакласних заходів з обдарованими школярами); *професійний індивідуально-творчий* (уміння творчо підходити до організації означеної діяльності; розвиненість творчого мислення; сформованість комплексу особистісних якостей (педагогічні здібності, комунікативність, педагогічна спрямованість та її гуманістичний характер, педагогічна творчість (за В. Ягуповим); здатність до створення креативного освітнього середовища під час організації цієї діяльності); *рефлексивно-коригувальний* (визначення рівня своєї професійної вправності при проведенні цієї діяльності через аналіз її процесуальної й результативної сторін; уміння й навички самоконтролю; визначення шляхів професійної самокорекції, стратегії успішної самореалізації).

Визначено такі *рівні сформованості* готовності майбутніх учителів української мови і літератури до організації позакласної роботи з обдарованими учнями: *репродуктивний* (характеризується недостатньою або частковою мотиваційною основою для організації цієї діяльності; індиферентністю когнітивних процесів, їхнього практичного втілення; низькою творчою продуктивністю, конвергентним мисленням; низьким рівнем розвитку саморегуляції у творчому процесі організації означеної діяльності); *продуктивно-моделювальний* (відзначається достатнім рівнем вираження мотиваційної спрямованості до організації позакласної роботи з обдарованою молоддю;

задовільною продуктивністю пізнавальної й практичної діяльності; невисокою й не цілком якісною творчою продуктивністю, переважанням дивергентного мислення над конвергентним; достатнім рівнем готовності до саморегуляції творчої діяльності); *творчо-інноваційний* (чітко визначена мотиваційна спрямованість, винахідницький рівень пізнавально-практичної діяльності з організації цієї діяльності, дивергентне мислення, високий рівень саморегуляції творчої діяльності з обдарованими учнями).

Експериментальну роботу було організовано й проведено в три етапи на базі чотирьох педагогічних вищих навчальних закладів України, а саме: Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Усього в експерименті взяли участь 462 студенти, розподілені на експериментальну (232) та контрольну (230) групи, а також 12 викладачів цих університетів.

На *першому етапі – констатувальному* – здійснено теоретичний аналіз проблеми підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до організації позакласної роботи з обдарованими учнями, висунуто робочу гіпотезу, сформульовано завдання дослідження, визначено критерії, показники та рівні сформованості цієї готовності, проведено констатувальний зріз із подальшою обробкою та аналізом отриманих даних.

Діагностика рівня сформованості кожного з компонентів готовності майбутніх учителів-словесників до організації позакласної роботи з обдарованими учнями уможливила визначення вихідного рівня сформованості цієї готовності. Зокрема, творчо-інноваційного рівня досягли 76 осіб (32,7 %) експериментальної групи (ЕГ) і 69 (30 %) контрольної групи (КГ), продуктивно-моделювального – 83 студентів (35,8 %) ЕГ і 85 (37 %) КГ, а на репродуктивному рівні знаходиться 73 опитаних (31,5 %) ЕГ і 76 (33 %) КГ. Отже, аналіз результатів констатувального етапу експерименту засвідчив домінування продуктивно-моделювального рівня сформованості готовності майбутніх учителів-словесників до організації позакласної роботи з обдарованими старшокласниками в ЕГ та КГ. Причини цього вбачаємо в тому, що в процесі навчання студенти оволодівають здебільшого знаннями, уміннями й навичками організації урочної діяльності, а позакласній роботі приділяється менше уваги; домінує переоцінка теоретичних знань і недооцінка необхідності практичного застосування цих знань для формування вмінь і навичок; у застосуванні здебільшого одних і тих самих методів та форм проведення практичних і лабораторних занять; недостатній обізнаності студентів з методикою організації позакласної роботи, спрямованої на формування літературної обдарованості; низькому рівні самостійності майбутніх учителів і відсутності рефлексії своєї діяльності тощо.

Перевірка однорідності утворених ЕГ і КГ здійснювалась за допомогою методу математичної статистики, а саме t-критерію Стьюдента. Зроблено статистично обґрунтований висновок, що обидві вибірки належать до однієї генеральної сукупності, тобто вони однорідні.

З огляду на отримані результати констатувального етапу виникла потреба впровадження дослідно-експериментального навчання з перевірки педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів української мови і літератури до організації позакласної роботи з обдарованими учнями.

Другий етап експерименту – формувальний – передбачав реалізацію педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів-словесників до організації позакласної роботи з обдарованими школярами, перевірку їх ефективності.

Дослідно-експериментальне навчання з перевірки педагогічних умов формування означеної готовності було реалізовано впродовж трьох етапів: мотиваційно-інформаційного, творчо-діяльнісного й імплементаційно-рефлексивного. *Мотиваційно-інформаційний етап* (1-2 курси) спрямований на формування особистісно-ціннісного ставлення студентів-філологів до творчої професійної діяльності, інтересу та потреби в опануванні необхідними знаннями, уміннями й навичками для успішної роботи з обдарованими учнями, усвідомлення її значущості; мотиваційно-творчої активності та цілеспрямованості майбутнього вчителя-словесника на досягнення успіху в позакласній роботі з обдарованими школярами. Реалізація цього етапу відбувалась у процесі вивчення дисциплін професійної та практичної підготовки (обов'язкових – «Педагогіка», «Загальна психологія», «Вікова і педагогічна психологія», «Історія української літератури», вибіркового – «Літературне краєзнавство», «Літературна творчість»), а також під час позааудиторної роботи студентів-філологів. Використовувались такі методи, прийоми та форми роботи: ситуації успіху, карти пам'яті, мультимедійні презентації, підготовка рекламних акцій, постерів чи буктрейлерів для презентації книг, написання про них рецензій та відгуків, різноманітні види дискусій (круглий стіл, акваріум), проектна діяльність (дослідницькі, інформаційні, творчі проекти), технологія розвитку критичного мислення (прийоми «Кошик ідей», «Дерево рішень», метод «ПРЕС»), літературна гра «Впізнай книгу», складання вікторин, ребусів, кросвордів, інсценування літературних творів, прес-конференція, творчі зустрічі з письменниками, відвідання мистецьких виставок, презентацій книжкових новинок тощо. Зорієнтованість завдань на їх творче виконання забезпечило реалізацію першої педагогічної умови на цьому й двох наступних етапах.

Творчо-діяльнісний етап (3 курс) передбачав формування знань теоретичних основ позакласної роботи з обдарованими школярами, оптимальних сучасних методів, прийомів і форм організації цієї роботи; практичних навичок й умінь моделювати позакласну роботу з літературно обдарованими учнями, по-оригінальному підходити до її організації; оволодіння навичками творчої самостійної роботи; розвиток дивергентного мислення. Сутність експериментальної роботи на цьому етапі полягала у вивченні дисциплін професійної та практичної підготовки (обов'язкових – «Методика навчання української мови», «Методика виховної роботи», вибіркового – «Історія української літературної критики», «Літературна творчість»), упровадженні змістового модуля «Організація позакласної роботи з літературно обдарованими учнями» в межах навчальної дисципліни «Методика навчання української літератури», активізації науково-дослідної й позааудиторної роботи майбутніх фахівців, їхньому залученні до творчої самостійної роботи. Цьому сприяло використання комплексу педагогічно доцільних організаційних методів і форм: різновиди мозкової атаки (колективна записна книжка, брейнрайтінг, тіньова, деструктивно-конструктивна мозкова атака); різноманітні види дискусій (дискусія 66 (Д. Філіпса), дебати); проектна діяльність (дослідницькі, інформаційні, творчі, практично зорієнтовані, ігрові проекти); інформаційно-комунікаційні технології (QR-бібліотека, використання сервісів Google, веб-квести); літературні ігри («Діалог оптиміста й песиміста», «Режисерський коментар», «Відеопоетична лабораторія»); заочна

чи віртуальна екскурсія, написання сценарію гри-драматизації чи кіносценарію; технологія розвитку критичного мислення (прийоми «Асоціативний куш», «Вільне письмо», «Кубування», «Шість капелюхів», складання сенканів); різнорівневі завдання самостійної роботи; участь у засіданнях наукових гуртків, роботі науково-практичних конференцій, семінарів тощо. Таким чином, залучення всіх учасників до обговорення проблеми, продукування неординарних рішень у ході вільного обміну ідеями з їх віддаленою експертною оцінкою сприяло налагодженню навчальної комунікації в доброзичливій атмосфері, постійній активній суб'єкт-суб'єктній взаємодії між усіма студентами та викладачем. Водночас майбутні вчителі української мови і літератури навчалися стисло й зрозуміло висловлювати власну думку, глибоко розуміти означену проблему, приходили до спільного компромісного рішення за короткий час. Уміла організація проектної діяльності й використання інформаційно-комунікаційних технологій сприяли активізації пошуково-дослідницької та творчої діяльності студентів-філологів, виробленню вмінь і навичок самоконтролю, позитивно впливала на створення креативного освітнього середовища, формування практичних умінь і навичок організовувати позакласну роботу з літературно обдарованою молоддю. Це забезпечило виконання другої педагогічної умови на творчо-діяльнісному та двох інших етапах.

Імплементаційно-рефлексивний етап (4 курс) мав на меті динамічну адаптацію майбутніх учителів-словесників до конкретних умов освітньої діяльності в процесі проходження пропедевтичної та педагогічної практик як засобу формування індивідуального професійно-творчого стилю, визначення рівня своєї професійної вправності при її проведенні через аналіз процесуальної й результативної сторін цієї діяльності, шляхів професійної самокорекції, стратегії успішної самореалізації. Студенти-філологи мали можливість апробувати власні напрацювання під час педагогічної практики й позааудиторної роботи. Основними методами, прийомами та формами навчальної діяльності стали узагальнення передового педагогічного досвіду, творче портфоліо, творчий конкурс на кращий позакласний захід, звіт на науково-методичній конференції «Педагогічна практика в системі професійного становлення майбутнього вчителя-словесника», написання підсумкового звітного есе з рефлексією всього періоду проходження педпрактики; прес-конференція «Педагогічна практика: здобутки й проблеми», майстер-класи вчителів-новаторів, літературно-музичні композиції, вечори, відвідання театральних вистав і перегляд кінофільмів за художніми творами, літературні КВК, вікторини, змагальні ігри «Що? Де? Коли?», «Брейн-ринг», «Найрозумніший» та ін. Упровадження на всіх трьох етапах інноваційних методів, прийомів і форм організації дослідно-експериментального навчання забезпечило виконання третьої педагогічної умови.

Таким чином, реалізація педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів-словесників до організації позакласної роботи з обдарованими учнями є цілісним процесом, що вимагає злагодженого функціонування всіх елементів змістової підготовки з цілеспрямованим використанням комплексу організаційних форм і методів з метою формування мотиваційного, пізнавально-операційного, особистісно-креативного, оцінювально-рефлексивного компонентів готовності майбутніх учителів української мови і літератури до організації означеної діяльності.

Упродовж *третього етапу експерименту* – контрольньо-узагальнювального – здійснено аналіз та оцінку результатів дослідно-експериментального навчання за розробленими й обґрунтованими педагогічними умовами, сформульовано загальні висновки.

Для перевірки ефективності реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів української мови і літератури до організації позакласної роботи з обдарованими школярами проведено аналіз результатів експерименту. Завдяки застосуванню низки діагностичних методик (анкетування, на основі модифікації анкети профілю креативності О. Куцевол і тесту «Креативність» Н. Вишнякової та Р. Ткача, методики діагностики мотиваційної спрямованості майбутніх учителів-словесників до організації означеної діяльності (модифікована методика Т. Ільїної «Мотивація навчання у ВНЗ»), тесту для діагностування знань майбутніх фахівців з методики організації позакласної роботи з обдарованою молоддю, аналізу оцінок студентів з модуля «Організація позакласної роботи з літературно обдарованими учнями» в процесі вивчення дисципліни «Методика навчання української літератури», науково-дослідної роботи та педагогічної практики, виконання творчих завдань, авторських напрацювань студентами системи позакласної роботи з літературно обдарованими школярами, підсумкового звітнього есе з рефлексією всього періоду проходження педпрактики, спостережень, анкети після проходження педагогічної практики (модифіковані психодіагностичні методики П. Білоуса та самооцінки творчого потенціалу особистості Н. Фетіскіна) вдалося прослідкувати динаміку рівнів сформованості кожного з компонентів готовності майбутніх фахівців до здійснення означеної діяльності та цього феномена загалом.

Порівняльний аналіз результатів на початку та наприкінці експерименту (табл. 1) засвідчив ефективність та успішність реалізації визначених й обґрунтованих педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів української мови і літератури до організації позакласної роботи з обдарованими учнями.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз результатів на початку та наприкінці експерименту

Рівні сформованості	ЕГ (232 студ.)					КГ (230 студ.)				
	На початку		Наприкінці		Різниця (%)	На початку		Наприкінці		Різниця (%)
	К-сть студ.	%	К-сть студ.	%		К-сть студ.	%	К-сть студ.	%	
Репродуктивний	73	31,5	33	14,2	-17,3	76	33	66	28,7	-4,3
Продуктивно-моделювальний	83	35,8	91	39,2	+3,4	85	37	89	38,7	+1,7
Творчо-інноваційний	76	32,7	108	46,6	+13,9	69	30	75	32,6	+2,6

Для підтвердження статистичної достовірності результатів експерименту було використано метод математичної статистики – критерій узгодженості Пірсона.

Одержані результати дослідно-експериментального навчання засвідчили значне зростання показників творчо-інноваційного рівня сформованості готовності майбутніх учителів-словесників до означеної діяльності завдяки ґрунтовному вивченню дисциплін професійної і практичної підготовки, методики організації позакласної роботи з української літератури, особливостей літературної обдарованості учнів, специфіки організації діяльності з обдарованими школярами, опануванню інноваційними технологіями, апробації власних творчих ідей і формуванню індивідуального професійно-творчого стилю.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз психолого-педагогічної, законодавчої та нормативної джерельної бази засвідчив актуальність й багатоаспектність проблеми професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до організації позакласної роботи з обдарованими учнями та потребу її теоретичного узагальнення й практичного розв'язання. У ході дослідження доведено важливість урахування сучасних освітніх тенденцій у підготовці фахівців нового типу, а саме творчих учителів-словесників, готових до креативно-інноваційного виконання своєї професійної діяльності. Проаналізовано особливості позакласної роботи з української літератури, її завдання, функції та принципи організації, розмаїття методів і форм діяльності. Установлено, що ефективна позакласна робота з літературно обдарованими школярами будується на співтворчості вчителя й учнівської молоді, взаємоповазі та взаємній зацікавленості в успішному результаті цієї діяльності, свободі вибору форм і видів діяльності. Акцентовано увагу на тому, що майбутні вчителі-словесники повинні дотримуватися нерозривної єдності позакласної роботи з урочною та позашкільною роботою в системі літературної освіти, оскільки з'ясовано, що саме позакласна робота більшою мірою, ніж урочна, має можливості орієнтуватись на індивідуально-творчі інтереси особистості. Обґрунтовано, що саме позакласна робота має значний вплив на розвиток літературно-творчих здібностей та обдарувань школярів.

Уточнено поняття «літературна обдарованість учня», яке розуміється нами як динамічна сукупність літературно-творчих задатків і здібностей школяра, його особистісних якостей та мотиваційної спрямованості на творчу самореалізацію, які за сприятливих умов детермінують досягнення високоякісних результатів. Визначено покомпонентний склад літературно-творчих здібностей, що поєднує в собі мотиваційну й інструментальну складові. Узагальнивши проаналізовану джерельну базу, приходимо до висновку про доречність залучення майбутніми вчителями-словесниками до позакласної роботи з літературної творчості кожного старшокласника, який виявляє інтерес і бажання до цієї діяльності.

2. Готовність майбутнього вчителя української мови і літератури до організації позакласної роботи з обдарованими учнями трактуємо як інтегроване особистісне професійно сутнісне утворення, що передбачає наявність творчого мотиваційно-ціннісного ставлення до викладання літератури, знання теоретичних засад розвитку літературної обдарованості учнів і вміння організувати та скоригувати успішну співпрацю з обдарованими школярами у форматі позакласної роботи з метою подальшого розвитку їхніх літературно-творчих здібностей та обдарувань. Визначено структурно-компонентну будову цього феномену: мотиваційний, пізнавально-операційний, особистісно-креативний, оцінювально-рефлексивний компоненти. Підкреслено, що сукупність виокремлених взаємопов'язаних складників забезпечує оптимальну педагогічну діяльність майбутнього фахівця та повною мірою відображає специфіку позакласної роботи з обдарованими учнями.

На основі схарактеризованих компонентів готовності майбутніх фахівців до організації позакласної роботи з обдарованими учнями, визначено критерії (мотиваційно-вольовий, інструментально-методичний, професійний індивідуально-творчий, рефлексивно-коригувальний), які поєднують у собі низку показників, та рівні

сформованості цієї готовності (репродуктивний, продуктивно-моделювальний, творчо-інноваційний). Аналіз результатів констатувального етапу експерименту засвідчив домінування продуктивно-моделювального рівня сформованості готовності майбутніх учителів-словесників до організації позакласної роботи з обдарованими школярами в ЕГ (35,8 %) та КГ (37 %), що підтверджує неготовність респондентів до здійснення означеної діяльності.

3. Визначено, науково обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів української мови і літератури до організації позакласної роботи з обдарованими учнями: професійна підготовка студентів-філологів до організації позакласної роботи з обдарованими школярами на теоретичних засадах сучасної креасофії, креагогії та креалогії; створення креативного, особистісно зорієнтованого освітнього середовища на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача й студентів; використання інноваційних технологій у професійній підготовці вчителя-словесника до означеної діяльності.

Педагогічні умови формування означеної готовності було реалізовано впродовж трьох послідовних і взаємопов'язаних етапів: мотиваційно-інформаційного, творчо-діяльнісного й імплементаційно-рефлексивного.

Порівняльний аналіз результатів на початку та наприкінці експерименту засвідчив ефективність педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів української мови і літератури до організації позакласної роботи з обдарованими учнями та позитивну динаміку формування готовності до цієї діяльності в студентів-філологів ЕГ. Так, на початку було зафіксовано 32,7 % студентів з творчо-інноваційним рівнем, тоді як наприкінці – цей показник зріс до 46,6 %. На противагу цьому рівню зменшився відсоток репродуктивного рівня готовності – з 31,5 % до 14,2 %. Продуктивно-моделювальний рівень на початку експерименту виявили 35,8 % опитаних ЕГ, а наприкінці – 39,2 %. У КГ не відбулось істотних змін: студентів з творчо-інноваційним рівнем було 30 %, стало 32,6 %; з продуктивно-моделювальним – з 37 % стало 38,7 %; з репродуктивним – з 33 % стало 28,7 %. Використання методів математичної статистики, а саме критерію узгодженості Пірсона, підтвердило статистичну значущість результатів експериментального дослідження.

4. Розроблено модель формування готовності майбутніх учителів української мови і літератури до організації позакласної роботи з обдарованими учнями, складниками якої є цільовий (мета), організаційно-педагогічний (методологічні підходи, загальнодидактичні й специфічні принципи, педагогічні умови), змістово-діяльнісний (зміст підготовки, технології, форми та методи), результативно-оцінний (компоненти готовності, критерії та рівні її сформованості, результат) блоки.

5. Укладено й апробовано навчально-методичні рекомендації для викладачів і студентів-філологів щодо організації позакласної роботи з обдарованими учнями, складниками яких є положення для проведення діагностичної роботи з виявлення літературної обдарованості учнів, вимоги до впровадження майбутніми вчителями-словесниками методичної системи організації позакласної роботи з обдарованими учнями, методичні застереження щодо організації позакласної роботи з обдарованими школярами, розроблені програми гуртків та сценарії позакласних заходів, різнорівневі завдання.

Отже, результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що мети досягнуто, завдання розв'язано.

Проведене нами дисертаційне дослідження, звісно, не вичерпує всіх аспектів означеного питання та не претендує на його остаточне вирішення. До перспективних напрямів подальших досліджень цієї проблеми відносимо вивчення взаємодії початкової, основної й профільної школи та позашкільних навчально-виховних закладів у розвитку літературної обдарованості учнів; розробка системи позакласних заходів для обдарованих школярів допрофільного й профільного навчання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Шевчук О. Б. Формування готовності майбутнього вчителя-словесника до організації позакласної роботи з обдарованими учнями / О. Б. Шевчук // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. пр. Уманс. держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини / [ред. кол. : Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Вип. 7. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. – С. 223-229.

2. Шевчук О. Б. Позакласна робота з української літератури як складова професійно-педагогічної діяльності вчителя-словесника / О. Б. Шевчук // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. пр. / ред. кол. : Н. В. Гузій (відп. ред.). – Вип. 21 (31). – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – С. 237-241.

3. Петрович О. Б. Проблема організації позакласної роботи з української літератури в методичній концепції Н. Й. Волошиної / О. Б. Петрович // Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. К-ПНУ імені Івана Огієнка, Ін-ту педагогіки НАПН України. – Вип. 1 (16). – Кам'янець-Подільський, 2014. – С. 177-182.

4. Петрович О. Б. Використання інтерактивної мультимедійної дошки в позакласній роботі з літературно обдарованими учнями / О. Б. Петрович, С. Д. Петрович // Комп'ютер в школі та сім'ї. – 2014. – № 4. – С. 25-28.

5. Петрович О. Б. Створення творчого освітнього середовища на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача та майбутніх учителів-словесників / О. Б. Петрович // Наук. вісник Мелітоп. держ. пед. ун-ту. – 2014. – № 1 (12). – С. 311-315.

6. Петрович О. Б. Сучасні організаційні форми позакласної роботи з літературно обдарованими учнями / О. Б. Петрович // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2014. – № 1. – С. 32-35.

7. Петрович О. Б. Особливості розвитку літературної обдарованості старшокласників / О. Б. Петрович // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2014. – № 4. – С. 28-31.

8. Петрович О. Б. Творче освітнє середовище як педагогічна умова розвитку обдарованості учнів у системі літературної освіти / О. Б. Петрович // Вісник Прикарпат. ун-ту. Сер.: Педагогіка. – Вип. 51. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. Василя Стефаника, 2014. – С. 176-180.

9. Петрович О. Б. Сучасні підходи до організації позакласної роботи з літературно обдарованими учнями / О. Б. Петрович // Сучасні інформаційні

технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. – Вип. 38 / редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін. – Київ ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2014. – С. 50-55.

10. Петрович О. Б. Стан сформованості готовності майбутніх учителів-словесників до організації позакласної роботи з обдарованими учнями / О. Б. Петрович // Наукові записки Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. Сер.: Педагогіка і психологія : зб. наук. пр. – Вип. 41 / редкол.: В. І. Шахов (голова) та ін. – Вінниця : ТОВ Нілан ЛТД, 2014. – С. 244-249.

11. Петрович О. Б. Інформаційно-комунікаційні технології в організації позакласної роботи з обдарованими учнями в системі літературної освіти / О. Б. Петрович // Наук. записки Терноп. нац. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка. Сер.: педагогіка. – Тернопіль : Вид. відділ ТНПУ, 2014. – № 3. – С. 37-43.

12. Петрович О. Б. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів-філологів до організації позакласної роботи з обдарованими учнями / О. Б. Петрович // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка. – Вип. 6 (78). – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 230-235.

13. Петрович О. Б. Дослідницька діяльність обдарованої молоді як невід’ємна частина позакласної роботи з української літератури / О. Б. Петрович // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. – Вип. 41 / редкол. – Київ ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2015. – С. 130-134.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

14. Шевчук О. Б. Літературна обдарованість як психолого-педагогічне явище / О. Б. Шевчук // 2nd International Scientific Conference “Science progress in European countries: new concepts and modern solutions”: Papers of the 2nd International Scientific Conference (October 14-15, 2013). – Stuttgart, Germany, 2013. – С. 29-31.

15. Шевчук О. Б. Компонентна структура готовності майбутнього вчителя-словесника до організації позакласної роботи з обдарованими учнями / О. Б. Шевчук // Наука XXI століття: відповіді на виклики сучасності : зб. ст. І Міжнар. наук.-практ. конф. (Бухарест, 17 трав. 2013 р.) : в 3 ч. – Ч. III. – Бухарест, 2013. – С. 193-197.

16. Шевчук О. Б. Проблема розвитку креативності учнів у контексті шкільної літературної освіти : (на матеріалі досліджень Ольги Куцевол) / О. Б. Шевчук // Духовні витоки Поділля: педагоги в історії краю : матер. всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 21 берез. 2013 р.). – Хмельницький : ПП Заколотний М. І., 2013. – С. 341-349.

17. Шевчук О. Б. Принципи організації позакласної роботи з обдарованими учнями в системі літературної освіти / О. Б. Шевчук // VII Міжнародні Севастопольські Кирило-Мефодіївські читання : зб. наук. пр. – Севастополь : Гит пак, 2013. – С. 534-542.

18. Шевчук О. Б. Розвиток дослідницьких умінь учнів у форматі шкільного літературного краєзнавства / О. Б. Шевчук // Роль краєзнавства в соціально-економічному і культурному розвитку регіону : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (10-12 жовт. 2012 р.). – Вінниця, 2013. – С. 189-191.

19. Петрович О. Б. Критерії, показники й рівні готовності майбутніх учителів-

словесників до організації позакласної роботи з обдарованими учнями / О. Б. Петрович // Zbiór raportów naukowych. “Współczesna nauka. Nowe perspektywy” (30.01.2014 – 31.01.2014). – Warszawa : Wydawca : Sp. Z o. o. «Diamond trading tour», 2014. – С. 35-41.

20. Шевчук О. Б. Використання мультимедійних презентацій як засобу поглибленого аналізу ліричних творів у старших класах загальноосвітньої школи / О. Б. Шевчук // Мова твору в контексті проблем вивчення художньої літератури : матер. II Всеукр. конф. : зб. наук. ст. – Бар : Барськ. гуманіт.-пед. коледж, 2014. – С. 168-174.

21. Петрович О. Б. Діяльнісний підхід до організації позакласної роботи в системі літературної освіти [Електронний ресурс] / О. Б. Петрович // Зб. тез III Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конференції «Гуманітарний всесвіт: люди, ідеї, події» (19-25 берез. 2014 р.). – Львів, 2014. – Секція 4. – С. 15-18. – Режим доступу : <http://ubgd.lviv.ua/moodle/mod/folder/view.php?id=8329>

22. Петрович О. Б. Творчий підхід до організації позакласної роботи з літературно обдарованими учнями [Електронний ресурс] / О. Б. Петрович // Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес: тези доп. Міжнар. наук.-теор. конф. студ. і аспір. (8–9 квіт. 2014 р.) / редкол. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ та ін. – Харків : НТУ «ХПІ», 2014. – С. 146-147. – Режим доступу : http://library.kpi.kharkov.ua/Ukr_svit_material.pdf

23. Petrovich O. The extracurricular activity in the development of the literary gifted students / O. Petrovich // Education and Science and their Role in Social and Industrial Progress of Society: Humboldt Kolleg, June 12-15, 2014: Book of Abstracts. – Kyiv, 2014. – P. 40-41.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

24. Шевчук О. Б. Особливості організації інтерактивної групової роботи в системі літературної освіти старшокласників / О. Б. Шевчук // Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. «Перший крок у науку». – Т. 9. – Луганськ : Поліграфресурс, 2010. – С. 130-133.

25. Шевчук О. Б. Вінниччина очима Валентини Сторожук : лірика поетеси на уроках літератури рідного краю / О. Б. Шевчук // Літературне краєзнавство Поділля в системі сучасної освіти: стан, проблеми, перспективи : зб. наук. пр. – Вінниця : ТОВ «Ландо ЛТД», 2011. – С. 228-232.

26. Шевчук О. Б. «Мова – така ж жива істота, як і народ, що її витворив» : метод. рекомен. до вивчення мови роману Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» під час позакласного читання в старшій ланці ЗОШ / О. Б. Шевчук // Мова твору в контексті проблем вивчення художньої літератури : матер. I Всеукраїн. конф. : зб. наук. ст. / ред. колегія. – Бар : Барськ. гуманіт.-пед. коледж, 2012. – С. 109-113.

27. Петрович О. Б. Погляди професора Ніли Волошиної на організацію позакласної роботи в системі шкільної літературної освіти / О. Б. Петрович // Теорія і методика навчання української літератури: актуальні проблеми : зб. наук. пр. / наук. ред. і упоряд. Логвіненко Н. М. – Київ : Пед. думка, 2015. – С. 159-166.

АНОТАЦІЇ

Петрович О. Б. Формування готовності майбутніх учителів-словесників до організації позакласної роботи з обдарованими учнями. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Глухів, 2015.

Дисертація присвячена актуальній проблемі професійної підготовки майбутніх учителів-словесників до організації позакласної роботи з обдарованими учнями. У роботі проаналізовано стан дослідження означеної проблеми на основі вітчизняних і зарубіжних наукових джерел, законодавчої та нормативної бази, обґрунтовано сутність і структуру готовності майбутнього вчителя-словесника до організації позакласної роботи з обдарованими школярами, у складі якої виділено такі компоненти, як мотиваційний, пізнавально-операційний, особистісно-креативний та оцінювально-рефлексивний, охарактеризовано критерії, показники та рівні сформованості цієї готовності. Визначено, науково обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів української мови і літератури до організації позакласної роботи з обдарованими учнями, які реалізовано впродовж трьох етапів: мотиваційно-інформаційного, творчо-діяльнісного й імплементаційно-рефлексивного. Розроблено модель формування готовності майбутніх учителів-словесників до організації позакласної роботи з обдарованими учнями.

Результати проведеного дослідження засвідчили ефективність та успішність реалізації окреслених педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів української мови і літератури до організації позакласної роботи з обдарованими школярами.

Ключові слова: готовність, професійна підготовка, майбутній учитель-словесник, позакласна робота, обдарований учень, літературно-творчі здібності, педагогічні умови, модель формування готовності, креативне освітнє середовище.

Петрович О. Б. Формирование готовности будущих учителей-словесников к организации внеклассной работы с одаренными учащимися. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Глуховский национальный педагогический университет имени Александра Довженко, Глухов, 2015.

Анализ психолого-педагогической, законодательной и нормативной базы подтвердил актуальность и многоаспектность проблемы профессиональной подготовки будущих учителей-словесников к организации внеклассной работы с одаренными учащимися и необходимость ее теоретического обобщения и практического решения. Доказана важность учета современных образовательных тенденций в подготовке специалистов нового типа, а именно творческих учителей-словесников, готовых к креативно-инновационному выполнению своей профессиональной деятельности. Проанализированы особенности внеклассной работы по украинской литературе, ее задачи, функции и принципы организации, разнообразие методов и форм деятельности. Установлено, что внеклассная работа с литературно одаренными школьниками основывается на сотворчестве учителя и учащихся, взаимоуважении и взаимной

заинтересованности в успешном результате этой деятельности, свободе выбора ее форм и видов. Акцентируется внимание на неразрывном единстве внеклассной работы с урочной и внешкольной деятельностью в системе литературного образования, учитывая при этом, что именно внеклассная работа в большей степени, чем урочная, имеет возможность ориентироваться на индивидуально-творческие интересы личности, влияет на формирование литературно-творческих способностей и одаренности учеников.

Уточнили содержание понятия «литературная одаренность ученика», обосновали «готовность будущего учителя-словесника к организации внеклассной работы с одаренными учащимися» и структуру обозначенного конструкта (мотивационный, познавательный-операционный, личностно-креативный, оценочно-рефлексивный компоненты). Подчеркнуто, что совокупность выделенных взаимосвязанных компонентов обеспечивает эффективную педагогическую деятельность будущего учителя-словесника и в полной мере отражает специфику внеклассной работы с одаренной молодежью.

Обоснованы педагогические условия эффективной подготовки будущих учителей-словесников к этой деятельности: профессиональная подготовка студентов-филологов к организации внеклассной работы с одаренными учащимися на теоретических основах современной креасофии, креагогики и креалогии; создание креативной, личностно ориентированной образовательной среды на основе субъект-субъектного взаимодействия преподавателя и студентов; использование инновационных технологий в профессиональной подготовке учителя украинского языка и литературы к организации внеклассной работы с одаренными учащимися. Определены уровни (репродуктивный, продуктивно-моделирующий, творческо-инновационный), показатели и критерии сформированности этой готовности (мотивационно-волевой, инструментально-методический, профессиональный индивидуально-творческий, рефлексивно-корректирующий). Разработана модель формирования готовности будущих учителей украинского языка и литературы к организации внеклассной работы с одаренными учащимися, в состав которой входят целевой (цель), организационно-педагогический (методологические подходы, общедидактические и специфические принципы, педагогические условия), содержательно-деятельностный (взаимодействие преподавателя и студента-филолога, содержание подготовки, технологии, формы и методы), результативно-оценочный блоки (компоненты готовности, критерии и уровни ее сформированности, результат).

Педагогические условия формирования указанной готовности были внедрены в течение трех последовательных и взаимосвязанных этапов: мотивационно-информационного, творческо-деятельностного и имплементационно-рефлексивного. Мотивационно-информационный этап (1-2 курсы) направлен на формирование личностно-ценностного отношения студентов-филологов к творческой профессиональной деятельности, интереса и потребности в овладении необходимыми знаниями, умениями и навыками для успешной работы с одаренными учащимися; мотивационно-творческой активности. Творческо-деятельностный этап (3 курс) предусматривал формирование знаний теоретических основ внеклассной работы с одаренными школьниками, оптимальных современных методов, приемов и форм организации этой работы; практических навыков и умений моделировать внеклассную работу с литературно одаренными учениками, оригинально подходить к ее организации; овладение навыками творческой самостоятельной работы; развитие дивергентного мышления.

Имплементационно-рефлексивный этап (4 курс) направлен на динамическую адаптацию будущих учителей-словесников к конкретным условиям образовательной деятельности в процессе прохождения пропедевтической и педагогической практик.

Сущность экспериментальной работы заключалась в изучении дисциплин профессиональной и практической подготовки, внедрении образовательного модуля «Организация внеклассной работы с литературно одаренными учащимися» в рамках учебной дисциплины «Методика преподавания украинской литературы», активизации научно-исследовательской и внеаудиторной работы будущих словесников, их самореализации во время прохождения педагогической практики, привлечении к активной самостоятельной работе, чему способствовала реализация комплекса педагогически целесообразных организационных методов и форм.

Сравнительный анализ результатов в начале и в конце эксперимента показал эффективность педагогических условий формирования готовности будущих учителей-словесников к организации внеклассной работы с одаренными учащимися и положительную динамику формирования этой готовности в студентов-филологов ЭГ. С помощью методов математической статистики, а именно критерия согласия Пирсона, подтвердили статистическую значимость результатов эксперимента.

Ключевые слова: готовность, профессиональная подготовка, будущий учитель-словесник, внеклассная работа, одаренный ученик, литературно-творческие способности, педагогические условия, модель формирования готовности, креативная образовательная среда.

Petrovych O. Forming the Future Teachers-Philologists' Readiness to Organizing Extracurricular Activities with Gifted Students. – The manuscript.

Thesis for a Pedagogical Sciences Candidate Degree in Speciality 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv national pedagogical university, Hlukhiv, 2015.

The dissertation deals with the actual problem of future teachers-philologists' professional training to organizing extracurricular activities with gifted students. The state of investigating this problem in national and foreign scientific sources, legislative and normative documents is analyzed in the thesis. The essence and structure of the future teacher-philologist's readiness to organizing extracurricular activities with gifted students that includes such components as motivational, cognitive-operational, personality-creative and evaluative-reflective are grounded. The criteria, indicators and levels of formed readiness are characterized. The pedagogical conditions are determined, theoretically grounded and experimentally tested. They were implemented in three stages: motivational-informational, creative-operating and implementation-reflexive. The model of forming the future teachers-philologists' readiness to organizing extracurricular activities with gifted students is worked out.

The effectiveness and success of implementing the pedagogical conditions of forming the future teachers-philologists' readiness to organizing extracurricular activities with gifted students are proved by the results of the conducted research.

Key words: readiness, professional training, a future teacher-philologist, extracurricular activities, a gifted student, literary and creative abilities, pedagogical conditions, model of readiness forming, creative educational environment.

Підписано до друку 25.11.2015 р.
Формат 60x84/16
Папір офсетний. Друк різнографічний.
Гарнітура Times New Roman. Ум. др. арк. 1
Наклад 100 прим.